

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

ОСАДЬКО О. О.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України)

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.34>

**БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ВЕКТОР ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ ВИЗНАЧИТИ СВОЄ ПРОДУКТИВНЕ
МІСЦЕ В СУСПІЛЬСТВІ**

У статті розкрито вектори роботи системи безоплатної правової допомоги для вирішення завдань формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві. Тему автор розкрив з опорою на методологію системного і комплексного підходів, що передбачав відповідні методи дослідження: діалектичний метод для аналізу системи безоплатної правової допомоги, метод системного аналізу для визначення векторів роботи системи у гуманізації системи виконання покарань; анкетування цільової аудиторії у межах фундаментального дослідження. Автором наголошено увагу на тому, що робота системи безоплатної правової допомоги засудженим особам першочергово спрямована на надання вторинної допомоги з широким спектром послуг. Вказано про позитивну роль системи безоплатної правової допомоги в реінтеграції, розвитку правової та громадянської ідентичностей засудженої особи, звільнених осіб. Виокремлено вектори взаємодії системи безоплатної правової допомоги для формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві: 1) правове соціальне консультування і супровід; 2) правове інформування щодо координації дій державних органів та служб щодо задоволення правовим шляхом потреб та інтересів засудженої / звільненої особи; 3) правовий патронат психологічної допомоги; 4) правове консультування і допомога в створенні умов для праці, оформлення трудових відносин, отримання професійної освіти; 5) правовий супровід щодо можливостей підприємницької діяльності після звільнення; 6) гуманізація соціальних ставлень до проблем ресоціалізації і реінтеграції засуджених/звільнених осіб під час презентування кейсів успішних практик безоплатної правової допомоги. Перспективою подальшої наукової розробки проблеми вбачається методологічне обґрунтування векторів правового інформування щодо координації дій державних органів та служб щодо задоволення правовим шляхом потреб та інтересів засудженої / звільненої особи та правового патрунування психологічної допомоги засуджених/звільнених осіб.

Ключові слова: засуджена особа, права людини, євроінтеграція, безоплатна правова допомога, гуманізація, суспільство.

Osadko O. O. Free legal assistance: a vector for forming the readiness of convicts to define their productive place in society

The article reveals the vectors of the free legal aid system for solving the tasks of preparing convicts to determine their productive place in society. The author explores the topic based on the methodology of systematic and comprehensive approaches, which involved the following research methods: the dialectical method for analyzing the free legal aid system, the systematic analysis method for determining the vectors of the system's work in humanizing the penal system, and a survey of the target audience as part of fundamental research. The author emphasizes that the work of the free legal aid system for convicts is primarily aimed at providing secondary assistance with a wide range of services. The positive role of the free legal aid system in the reintegration and development of the legal and civic identities of convicts and released persons is noted. The vectors of interaction of the free legal aid system for shaping the readiness of convicts to determine their productive place in society have been identified: 1) legal social counseling and support; 2) legal information on the coordination of actions by state bodies and services to satisfy the needs and interests of convicted/released persons through legal means; 3) legal patronage of psychological assistance; 4) legal counseling and assistance in creating conditions for work, formalizing labor relations, and obtaining professional education; 5) legal support regarding opportunities for entrepreneurial activity after release; 6) humanization of social attitudes towards the problems of resocialization and reintegration of convicted/released persons during the presentation of cases of successful practices of free legal aid. The prospect for further scientific development of the problem is seen in the methodological justification of vectors of legal information regarding the coordination of actions of state bodies and services to satisfy the needs and interests of convicted/released persons through legal means and the legal patronage of psychological assistance to convicted/released persons.

Key words: convicted person, human rights, European integration, free legal aid, humanization, society.

Вступ. Проблематика формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві перебуває у площині актуалізованих контекстно завдань, визначених Дорожньою картою з питань верховенства права [4]. Вказаний документ містить «...124 стратегічних результатів, яких прагне досягти Україна, а також 529 основних заходів, спрямованих на їх реалізацію, із чіткими строками виконання та відповідальними державними органами» [4]. Поступ України до членства в Європейському Союзі передбачає зокрема «Розроблення та прийняття законів, актів Уряду та указів Президента України з урахуванням рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню спрямованих на... впровадження новітніх підходів у поводженні із засудженими та особами, взятими під варту, зокрема що зумовлюють зменшення випадків насильства, розширюють можливості в'язнів для ресоціалізації та реалізації прав, покращують умови тримання, знижують випадки рецидиву» [4, с. 48]. Означена у назві статті проблема також актуалізована технічним завданням фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕІ 0124U005234), що виконується у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

Ця публікація спирається на міркування і висновки щодо концептуалізації аналітики і теоретичних компаративістських узагальнень для підвищення ресоціалізуючого потенціалу кримінально-виконавчої діяльності, презентовані у статті В. Пивоварова [7]. Матеріали цієї публікації в методології корелюються із висновками в публікації В. Ворожбіт-Горбатюк

[1; 2], Ю. Кернякевич-Танасійчук [6], М. Романова [9]. Вивчення матеріалів наукового і практичного спрямування у відкритому інформаційному доступі свідчить про широке обговорення цільових, змістових аспектів роботи системи безоплатної правової допомоги, яка стрімко розвивається в Україні, є затребуваною для широких вразливих категорій населення, про що свідчать пропоновані канали доступності системи, регулярні звіти та аналітики [1]. Разом з тим, слід відмітити перспективність дослідження системи надання безоплатної правової допомоги у межах розвитку інституту пробації, відновного правосуддя, розширення практик медіації.

Постановка завдання. Метою цієї публікації визначено розкриття вектору роботи системи безоплатної правової допомоги для вирішення стратегічно значущих завдань формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві.

Результати дослідження. Як зазначено вище, одним із важливих завдань розроблення фундаментальної теми «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України є емпіричне вивчення і системне узагальнення умов формування готовності засуджених визначити своє продуктивне місце в суспільстві. Таке дослідження організовано науковцями у березні-вересні 2025 р. Результати, отримані емпіричним шляхом, покликані змінити сприйняття у суспільстві сприйняття інституції кримінально-виконавчої діяльності, зокрема у напрямі гуманізації і створення умов для результативної ресоціалізації осіб, які відбувають покарання за кримінальне правопорушення. Незаперечним є визнання значущості безоплатної правової допомоги в ресоціалізації засуджених осіб. Цей вектор є двобічним. Без активності, ініціативи і інформаційної обізнаності системі важко досягти позитивних результатів. Так само і для засуджених осіб система має генерувати зручний, зрозумілий контент інформаційно-дорадчого спрямування, щоб взаємодія була адресною і продуктивною. Результатом успіху, звісно, є повноцінне відновлення такої особи в соціумі, її позитивна реінтеграція в різні сфери суспільно-правових відносин, позитивна динаміка правової та громадянської ідентичностей.

Система безоплатної правової допомоги в Україні структурована на первинну і вторинну. Первинна правова допомога, зазвичай, передбачає правове консультування, роз'яснення правових питань, допомога у підготовці скарг, заяв, інших документів, які не є процесуальними. Так допомогу можуть надавати у консультаційних пунктах в установі виконання покарання, за телефоном «гарячої лінії», інформування через друковану продукцію (буклети, листівки, плакати тощо) вторинна правова допомога включає широкий спектр захисту у випадках перегляду вироку, оскарження, у справах про умовно-дострокове звільнення, складення процесуальних документів тощо. Відповідно до статті 1 Закону України «правнича допомога – надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» [8]. У контексті видів допомоги назаконодавчому рівні визначено «правничі послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації»; «правопросвітництво – комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості, культури та освіченості осіб, які перебувають під юрисдикцією України, у тому числі розповсюдження інформації про захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, виконання їх обов'язків, роз'яснення щодо порядку надання безоплатної правничої допомоги та доступу до неї» [8].

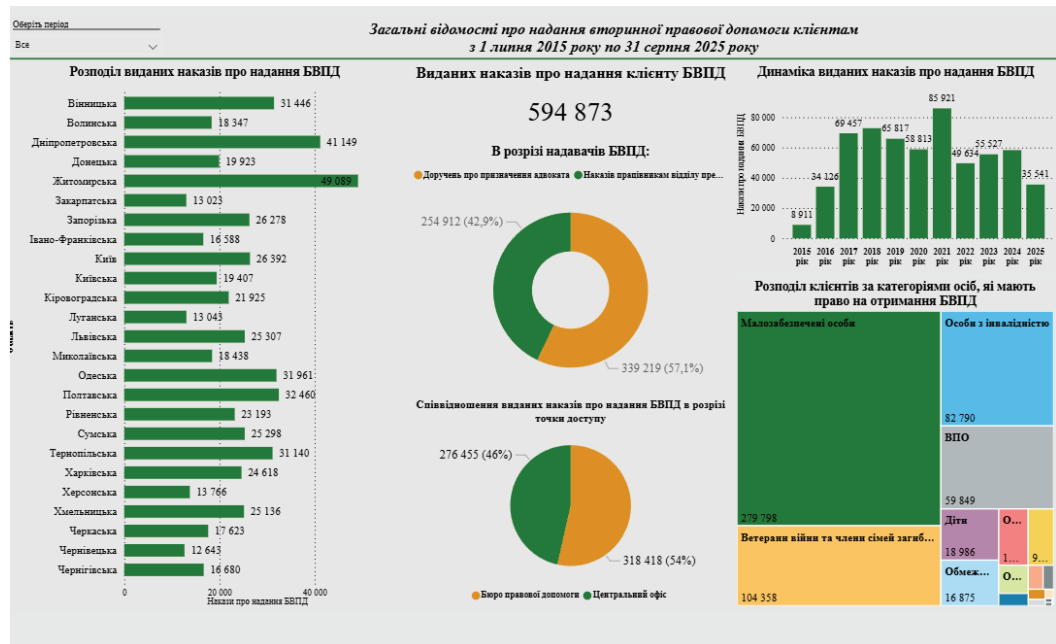
Очевидною масштабною перспективою є поширення діяльності параюристів – осіб, які на волонтерських засадах пройшли «спеціальне навчання з правових питань та надають базову правничу допомогу в громадах» [5, с. 8]. Параюристи виконують роботу у напрямках,

які відображають вектор формування готовності засуджених визначити своє продуктивне місце в суспільстві: інформування, консультування, перенаправлення клієнта до предметного фахівця. Параюристи своєю волонтерською діяльністю реалізують важливі аспекти: забезпечення верховенства права через захист прав клієнта і створення умов якісної адресної допомоги, формування довіри і безпечного, інклюзивно орієнтованого простору правового супроводу клієнта безоплатної правової допомоги, розширення кола вузькоспеціальних фахівців-юристів, посилення значущості роботи системи безоплатної правової допомоги, що зміцнює внутрішній та міжнародний імідж нашої правової держави.

Система безоплатної правової допомоги в Україні забезпечує засудженим доступ до юридичних послуг, включаючи консультації, складання документів, а також представництво інтересів у судах. Це сприяє не лише дотриманню їхніх прав, а й їхній успішній інтеграції в суспільство після відбуття покарання. Важливим компонентом роботи системи є правопросвітництво засуджених осіб, що так само сприяє формуванню готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві.

У відкритому доступі є загальна інформація про звернення клієнтів до місцевих центрів з надання безоплатної правничої допомоги в Україні [10]. На малюнку 1 подано відповідну візуалізацію, яка підтверджує позитивну динаміку розвитку системи, продумані і прозорі форми поширення інформаційно-дорадчої інформації про систему.

Малюнок 1. Статистична інформація роботи системи безоплатної правничої допомоги станом на 31 серпня 2025 [9]

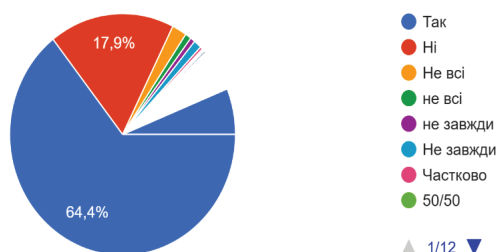
Предметні показники звернень засуджених осіб подано таким чином. Всього за звітний період загалом 9177 засуджених осіб звернулися за вторинною безоплатною правовою допомогою. Відповідні показники у попередні роки: 1130 засуджених осіб – у 2022 р.; 1135 засуджених осіб – у 2023 р.; 1159 засуджених осіб – у 2024 р.; 697 засуджених осіб – за період з 1 січня по 31 серпня 2025 р.

Оприлюднені числові показники звернень засуджених осіб у статусі клієнтів вторинної безоплатної правової допомоги свідчать про відносну стабільність роботи системи.

Колектив науковців відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України у межах реалізації мети і завдань фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» розробили авторський опитувальник. Методологія і процедурні аспекти емпіричного етапу дослідження детально викладено у публікації В. Ворожбіт-Горбатюк [2; 3], концептуальні аспекти – у публікації В. Пивоварова [7]. Під час проведення емпіричного етапу у з'ясовано, що загалом респонденти – фахівців Центру пробації і Державної кримінально-виконавчої служби України загалом – позитивно бачать готовність засуджених осіб до реінтеграції в суспільство (діаграма 2.1).

2.2. Чи вважаєте Ви, що засуджені та/або звільнені особи дійсно прагнуть стати повноцінними членами своєї громади?

1 608 відповідей

Діаграма 2.1. Результати емпіричного етапу дослідження

Видається конструктивним пошук продуктивних взаємодій установ виконання покарань, філій Центру пробації для досягнення складної мети ресоціалізації і реінтеграції засудженої особи. Вектори взаємодії системи безоплатної правової допомоги для формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві певною мірою прослідковуються у діаграмі 2.2:

- Правове консультування з питань соціальних послуг і підтримки (передусім – відновлення і захист основоположних прав людини під час відбування покарання, забезпечення позитивних соціальних зв'язків і відновлення втрачених документів);
- Правове інформування щодо координації дій державних органів та служб щодо задоволення правовим шляхом потреб та інтересів засудженої / звільненої особи;
- Правовий патронат аспектів психологічної допомоги (нове і перспективне у зв'язку з воєнним станом і періодом повоєнного відновлення);
- Правове консультування і допомога в створенні умов для праці, оформлення трудових відносин, отримання професійної освіти, правовий супровід щодо можливостей підприємницької діяльності після звільнення;
- Висвітлення в кейсах успішних практик безоплатної правової допомоги ідей гуманізації ставлень в системах «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – система» до засуджених осіб, формування відповідного контингенту параюристів з числа успішно ресоціалізованих, реінтегрованих осіб після звільнення.

Вивчення матеріалів про роботу системи безоплатної правової допомоги дає змогу у межах визначеного завдання структурувати види такої роботи: 1) захист Конституційних прав засуджених осіб через забезпечення доступності адвокатури під час оскарження рішень суду, перегляду вироків, захисту прав під час відбування покарання; 2) правовий супровід засудженої особи під час вирішення нею життєвих і юридичних проблем (наприклад, сімейні

спори, майнові питання, оформлення виплат, отримання соціальних гарантій, захист прав під час виконання професійної діяльності під час відбування покарання; 3) правова просвіта і правова підтримка під час підготовки до звільнення. Неабияке значення для успішної ресоціалізації має готовність засудженої особи краще орієнтуватися в правових нормах, чинному законодавстві у різних сферах суспільно-правових відносин. Безоплатна правова допомога, крім адресної предметної консультації, самим фактом надання знижує рівень стресу в ситуаціях невизначеності, в яких опиняється особа після звільнення. Для розвитку правової свідомості, утвердження правової поведінки така допомога інколи має вирішальне значення. Впевненість і вирішення проблемних питань у правовій площині є дієвим ресурсом попередження маргіналізації суспільства чи конкретної громади. Тому громади, де проживають особи після звільнення, перманентно зацікавлені в розвитку системи.

2.5. Яка найважливіша умова успішної реінтеграції засуджених та/або звільнених осіб в Україні
1 608 відповідей

Діаграма 2.2. Вектори взаємодії системи безоплатної правової допомоги для формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві

На ресурсі системи безоплатної правової допомоги надано пам'ятку «Безоплатна правнича допомога засудженим» [11]. Сама процедура проста і чітка. Передбачено можливість письмового звернення у консультаційному пункті, або з за багатоканальним номером телефону. На етапі звернення важливо координація роботи системи із адміністрацією установи виконання покарання. Адміністрація установи має підготувати супровідний лист і передати заяву засудженої особи у Центр надання безоплатної правової допомоги. Термін розгляду заяви – 10 днів [11]. У разі позитивного рішення призначений фахівець у 5-денний термін проводить першу конфіденційну зустріч для обговорення деталей справи і початку правової допомоги [11].

Висновки. Отже, на підставі аналізу даних, отриманих на емпіричному етапі фундаментального дослідження «Свроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, виокремлено вектори взаємодії системи безоплатної правової допомоги для формування готовності засуджених визначати своє продуктивне місце в суспільстві: правове соціальне консультування і супровід; правове інформування щодо координації дій державних органів та служб щодо задоволення правовим шляхом потреб та інтересів засудженої / звільненої особи; правовий патронат психологічної допомоги; правове консультування і допомога в створенні умов для праці, оформлення трудових відносин, отримання професійної освіти; правовий супровід щодо можливостей підприємницької діяльності після звільнення; гуманізація соціальних ставлень до проблем ресоціалізації і реінтеграції засуджених/звільнених осіб під час презентування кейсів успішних практик

безоплатної правової допомоги. Перспективою подальшої наукової розробки проблеми вбачається методологічне обґрунтування векторів правового інформування щодо координації дій державних органів та служб щодо задоволення правовим шляхом потреб та інтересів засудженої / звільненої особи та правового патронування психологічної допомоги засуджених/звільнених осіб.

Список використаних джерел:

1. Безоплатна правова допомога. Офіційний мережевий ресурс. 2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/>
2. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Емпіричне вивчення участі суспільства в реінтеграції засуджених та/або звільнених осіб в Україні: розроблення алгоритму і методики дослідження. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Право"*, [S.l.], n. 41, p. 106–113, feb. 2025. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/16759>. Дата доступу: 11 aug. 2025 doi:<https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.11>
3. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Моделювання готовності суспільства сприймати засуджених на засадах гуманності: методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія Право, випуск 87, частина 3. С. 263–268. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.39>
4. Дорожня карта з питань верховенства права. 2025. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf
5. Забезпечення доступу до правосуддя у громадах України. Порадник для параюристів. Автори: Сіома Микола, Єрошенко Катерина, Гулбіані Діана. Загальна редакція: Василяка Оксана. 2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/poradnyk-parayurysty-bpd.pdf>
6. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Реалізація принципу гуманізму в кримінально-виконавчій діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право. 2025. Вип. 49. С. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-78>
7. Пивоваров В.В. Концептуальний підхід у кримінально-виконавчій діяльності: етап аналітики і теоретичних компаративістських узагальнень. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право. 2025. Вип. 49. С. 62–70. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-62>
8. Про безоплатну правничу допомогу. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2011, № 51, ст.577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
9. Романов М.В. Виконання кримінальних покарань: яким шляхом рухається Україна: *Концептуальні засади виконання кримінальних покарань в Україні: світові стандарти і національні цінності* : Дайджест стенд. доп. III всеукр. наук.-практ. заходу у формі круглого столу, 3 квіт. 2025 р., м. Харків : електрон. наук. вид. НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України, Від. дослідж. проблем кримін.-виконав. права. Харків: [Право], 2025. С. 42. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617042>
10. Статистична інформація роботи системи безоплатної правничої допомоги. 2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/statystychna-informacziya-roboty-systemy-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy/>
11. Пам'ятка «Безоплатна правнича допомога засудженим». 2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/pamyatka-bezoplatna-pravnycha-dopomoga-zasudzhenym/>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

